

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง “การประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากตำรา เอกสารและงานวิจัย เพื่อเป็นพื้นฐาน แนวทางในการวิจัยและกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
 2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล
 4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism)

งานวิจัยนี้ต้องการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรัง และเพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการศึกษาดังกล่าว จึงศึกษาแนวคิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ได้แก่ ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

พรหมเมธ นาคมทอง (2539 : 29) ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มิมีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวแบบนี้ หมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

บุญเลิศ จิตวัฒนา (2542 : 8) กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่สามารถรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยือนอย่างเพียงพอ แต่มี

ผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยืนยาว และมีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างดีเยี่ยม ซึ่งการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีลักษณะสำคัญอยู่ 6 ประการ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยวอย่างยืนยาว
6. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

ราโพพรรณ แก้วสุริยะ (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคมโดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาด ก่อประโยชน์สูงสุดในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพของทรัพยากรจะต้องดีขึ้นแม้ว่านักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม

1.2 หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

นำชัย ทนุผล (2543 : 15-16) กล่าวว่าหลักการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในการบริหารจัดการเพื่อให้ประสบความสำเร็จนั้นมีแนวทางดำเนินการ ดังนี้

- 1.2.1 การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญ
- 1.2.2 การลดการบริโภคที่มากเกินไป และการลดของเสีย จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยว
- 1.2.3. การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว

1.2.4. การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว

1.2.5. การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาด้านราคา และคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลาย

1.2.6. การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว ไม่เพียงแต่สร้างผลตอบแทนแก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อม โดยรวมแต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการการท่องเที่ยว

1.2.7. การปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นในการที่จะร่วมงานไปในทิศทางเดียวกันรวมทั้งร่วมแก้ปัญหา และลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

1.2.8. การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกความคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อบุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับบริการการท่องเที่ยว

1.2.9. การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูล จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและเคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และจะช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

1.2.10. การวิจัยและการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว

บุญกร พรหมมาโนช (2541 : 61) ได้เสนอแนวทางสำคัญเพื่อความยั่งยืนของการท่องเที่ยว คือให้ความสำคัญกับ “คน” มากกว่ารายได้ ต้องมองคนเป็นเป้าหมายหลักในการจัดการการท่องเที่ยว “คน” ในที่นี้หมายถึง คนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ได้แก่

1. ผู้ให้บริการ ควรว่าเขามีรายได้ดีขึ้นหรือไม่ มีความรู้เพิ่มมากขึ้นหรือไม่ โอกาสขยายงานในทางที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและครอบครัวเพิ่มมากขึ้นหรือไม่

2. นักท่องเที่ยว ควรได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว ได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้รับความปลอดภัย ได้ความรู้เพิ่มมากขึ้น

3. คนในท้องถิ่น ควรได้รับประโยชน์จากรายได้การท่องเที่ยว สามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข โดยการท่องเที่ยวไม่ไปทำลายระบบนิเวศ ตลอดจนวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากหลักการดังกล่าวข้างต้นย่อมเกิดผลดีกับชุมชนท้องถิ่น กล่าวคือ ชุมชนเกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน การพัฒนาตามแผนงานอย่างเป็นระบบ โดยตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ชุมชนต้องมีรายได้เกิดขึ้น เกิดการหมุนเวียนด้านเศรษฐกิจ ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม และสามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ควรจะได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

งานวิจัยนี้ต้องการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม จังหวัดตรังและเพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการศึกษาดังกล่าว จึงทำการศึกษานโยบาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แลกเปลี่ยนควิเบกว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นโยบาย การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ที่มาของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือ (Ecotourism) นั้นเป็นศัพท์เทคนิคที่นักวิชาการในวงการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวคิดขึ้นมา เมื่อปี พ.ศ. 2529 เพื่อเป็นแนวทางการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะในช่วงเวลานั้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของโลกและของไทยได้มีการขยายตัว และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวจะมุ่งเน้นผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลง สภาพแวดล้อมทางการท่องเที่ยวเสื่อมโทรม เกิดปัญหาสังคม และภาพพจน์ทางการท่องเที่ยวของประเทศตกต่ำลง การจัดการการท่องเที่ยวโดยทั่วไปมักจะประสบปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมกับการพัฒนาอยู่เสมอ

ในการประชุมคณะกรรมการการค้าโลก (WTO) ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้จัดการประชุมที่เซี่ยงไฮ้ ระหว่างวันที่วันที่ 1-3 มีนาคม 2547 ซึ่งผลการประชุมครั้งนี้คณะกรรมการการค้าโลกได้มีการปรับเปลี่ยนคำนิยามของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนใหม่ โดยให้ความสำคัญในประเด็นความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคมและเศรษฐกิจ และแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและสอดคล้องกับกระแสโลกที่มุ่งแก้ไขปัญหาความยากจน

ซึ่งคำนิยามของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน แนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น จะต้องสอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยวแต่ละประเภทที่มีเป้าหมายแตกต่างกัน โดยหลักพื้นฐานของความยั่งยืนนั้นจะหมายถึง ความคาดหวังในการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจัยที่เป็นตัวบ่งชี้ความยั่งยืนในระยะยาวนั้นมี 3 มิติ ดังนี้

1. การท่องเที่ยว จะต้องมุ่งในเชิงการรักษาระบบนิเวศวิทยา ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้ทรัพยากรเหล่านั้นสืบทอดไปยังลูกหลาน
2. การท่องเที่ยว จะต้องรักษาศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรม ของชุมชน ให้สืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน และเผยแพร่วัฒนธรรมชุมชนให้เป็นที่เข้าใจ
3. การท่องเที่ยว จะต้องตอบสนองเศรษฐกิจ โดยให้ชุมชน หรือทุกๆ กลุ่มที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว มีการจ้างงานและรายได้ที่มั่นคง โดยเฉพาะการนำไปสู่การบรรเทาปัญหาความยากจน

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จำเป็นที่จะต้องใช้การมีส่วนร่วมของทุกๆ ฝ่าย และภาคการเมืองที่มั่นคงที่สามารถระดมการมีส่วนร่วมจากทุกๆ ฝ่ายได้ ความสำเร็จของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น คือ ความต่อเนื่องของกระบวนการที่มีการควบคุมผลกระทบและมีการใช้มาตรการป้องกันต่างๆ ถ้าหากจำเป็น

การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น จะต้องรักษาระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ ความรู้ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ และต้องสร้างจิตสำนึกในประเด็นความยั่งยืนและส่งเสริม สนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (<http://www.world-tourism.org/sustainable/concepts.htm>)

จากมิติทั้ง 3 ด้านข้างต้น ของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” คือ การตอบสนองความจำเป็นของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนในรุ่นอนาคต (Thaddeus C Trzyna , 1995 : 43) และนอกจากนี้การพัฒนาที่ยั่งยืน มีการคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ทั้งระบบนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมท้องถิ่น คำนึงถึงประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการจัดการ คำนึงถึงการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้และประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวด้วยความปลอดภัย คำนึงถึงการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ท้องถิ่น ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

2.2 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่รูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ซึ่งสอดคล้องกับบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2539 : 54) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่สังคมมนุษย์และก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และมุ่งให้เกิดการดูแลสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว จากช่วงเวลาที่ผ่านมามีการหาศัพท์ภาษาไทยแทนคำว่า Ecotourism มากมายหลายคำ เช่น นิเวศสัญจร การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น ต่อมาได้มีการนำเสนอให้ ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาศัพท์บัญญัติที่เหมาะสมเป็นภาษาไทย คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้องตามหลักภาษาที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น ในส่วนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้เลือกใช้ คำว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นภวรรณ ฐานะกาญจน (2545 : 6) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มาจากภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism” ซึ่งเป็นคำผสมกันระหว่างคำว่า “Ecology” แปลว่า นิเวศวิทยา ซึ่งหมายถึง ศาสตร์ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม กับคำว่า “Tourism” แปลว่าการท่องเที่ยว

ภราดร พยัมิเชียร (2539 : 5) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศคือการเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น มีขอบเขตซึ่งจำกัดโดยรูปแบบและสถานที่ ตลอดจนในเรื่องกลุ่มนักท่องเที่ยว

วรรณพร วนิชชานุกรและคณะ (2541 : 4) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่มุ่งให้ศึกษาสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวและมีการทำลายสภาพแวดล้อม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ประเพณีน้อยที่สุด ซึ่งจะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือนอย่างสม่ำเสมอในระยะยาว นอกจากนี้ชุมชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจควบคุมและดำเนินการ ตลอดจนได้รับผลประโยชน์ที่เกิดจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 : 2-51) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบใน

แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศโดยมีกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

เอลิซาเบท บู (Elizabeth Boo, 1990 : 87-100, อ้างถึงใน นพรัตน์ มณีรัตน์, 2541 : 20) ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้ สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานในชุมชนหรือท้องถิ่นและการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

แฮกเตอร์ ซีบาลอส-ลาซูเริน (Hector Ceballos-Lascurain, 1990 : 87-100, อ้างถึงใน กรุณา เศษาคิวส์ ณ อยุธยา, 2538 : 58) แห่งสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณและสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น นอกจากนี้แฮกเตอร์ ยังกล่าวอีกว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางทั่วโลก จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาเชิงนิเวศ (A Mode & Eco-development) ซึ่งนำเสนอวิธีการที่เหมาะสมและได้ผลในการปรับปรุงด้านสังคมและเศรษฐกิจสำหรับประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสำหรับการอนุรักษ์มรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของโลก

จากนิยามความหมายข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกี่ยวข้องกับพื้นที่ธรรมชาติและอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย โดยจะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นการเสริมแต่งหรือการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย

4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้จะมุ่งเน้นที่คุณค่าของธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวซึ่งให้ความสำคัญกับการศึกษา ชื่นชม และการทำความเข้าใจธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่รวมถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี โดยมุ่งเน้นความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์สภาพเดิมของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวให้กับท้องถิ่นของตน เพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.3 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และ (3) การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้ ไม่ว่าจะมีการวางแผนและจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ใดก็ตาม วัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการจะต้องได้รับการพิจารณาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ สาระสำคัญของวัตถุประสงค์ดังกล่าวมีดังนี้ (กิตติวัฒน์ รัตนดิถก ณ ภูเก็ต, 2541 : 40)

2.3.1 การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หากธรรมชาติและระบบนิเวศได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตามโอกาสที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเหล่านั้นจะเสื่อมโทรมลงหรือถูกทำลายด้วยคุณค่าไป ดังนั้นการให้ความรู้ ความเข้าใจ หรือการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนเกี่ยวกับความจำเป็นในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อให้คงอยู่ สนองความต้องการของคนทั่วไปจึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำนอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ยังรวมไปถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ เช่น ประชาชนในท้องถิ่น มักคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย เป็นต้น วิธีการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์มีหลายรูปแบบ แต่สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นมักจะเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretation programs) เช่น การจัดให้มีศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติ (Interpretive center) ในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษารียนรู้ จัดให้มีนิทรรศการ แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ จัดให้มี

เส้นทางเดินเท้า หรือทางเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ ธรรมชาติหลากหลายแก่ผู้มาเยือน รวมไปถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

2.3.2 ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบแรกโดยตรง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ และสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทาง และมักจะไม่สนใจสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น การเดินทางท่องเที่ยวแบบชายหาดที่ต้องพักตามรีสอร์ทหรือโรงแรมหรูๆ กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงต้องการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมมากกว่า ดังนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงต้องพิจารณาถึงการจัดให้มีการสื่อสารความหมายธรรมชาติ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึก ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวและได้รับความพึงพอใจกลับไป

2.3.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

สภาพทางเศรษฐกิจและชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ภายในและรอบๆ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติ ควรได้รับการพิจารณาให้เป็นวัตถุประสงค์หรือองค์ประกอบที่สำคัญของการส่งเสริมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อความอยู่รอดของธรรมชาติ ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม อันจะก่อให้เกิดการกระจายรายได้ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น

การที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยจะนำแนวทางดังกล่าวไปใช้เป็นกรอบใน ส่วนการประเมินผลผลิตตามซีพีโมเดล (CIPP Model) ของการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม

นอกจากนี้ ครรรชนี เอมพันธุ์ และ สุรเชษฐ์ เชมมาศ (2539 : 4-5) ได้เน้นว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่อนุรักษ์ และมีความคาดหวังที่จะได้รับสิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะอยู่ในรูปตัวเงินหรือไม่ก็ตามย่อมเป็นเครื่องช่วยผูกพัน

มนุษย์กับทรัพยากร ซึ่งช่วยทำให้ทรัพยากรธรรมชาติได้มีการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน และการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และเมื่อคนในท้องถิ่นเกิดความเข้าใจ ช่างซึ่งในทรัพยากรท้องถิ่นที่หารายได้ให้แก่ประชาชนท้องถิ่นนั้นๆ ได้มากพอที่จะช่วยให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือเกิดการวางแผนและรักษาทรัพยากร โดยจะนำมาซึ่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อสร้างผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มตั้งแต่ประชาชน จนถึงองค์กรปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542 : 2-46) ซึ่งสอดคล้องกับออร์พินท์ สุทธิพันธ์ (2533 : 13-14) ได้กล่าวว่าขั้นตอนการมีส่วนร่วมมี 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมคิด คือ ร่วมประชุมปรึกษาหารือในปัญหา และการกำหนดกิจกรรม วิธีการดำเนินงานเพื่อให้กิจกรรมได้ผลตามวัตถุประสงค์
2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ คือ เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือ ต้องร่วมการตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด
3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามกิจกรรม คือ เข้าร่วมในกิจกรรมตามวิถีทางและเป็นแนวทางให้เป็นที่ไปตามแผนที่วางไว้
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ ร่วมในการรับผลประโยชน์อันเกิดจากผลของกิจกรรมหรือการดำเนินงานของสมาชิกเอง
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ ร่วมในการประเมินผลการทำงานของตน กลุ่ม และประเมินสถานการณ์ภายนอกด้วย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเอกชน และผู้ประกอบการ ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมคิด (2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (3) การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามกิจกรรม (4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (5) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2.4 หลักการของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538 : 7-8, อ้างถึงใน นิพล เชื้อเมืองพาน, 2542 : 19-20) กล่าวถึงหลักการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ มี 8 ประการ ดังนี้ (1) มีพื้นฐานอยู่บนธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน (2) มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (3) คำนึงถึงสังคมวัฒนธรรม (4) ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น (5) คนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (6) คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม (7) แหล่งท่องเที่ยวเป็นของแท้ดั้งเดิม (8) นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2542 : 5) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม
2. ก่อให้เกิดประโยชน์ระยะยาวต่อทรัพยากร ชุมชนในท้องถิ่นและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเอง โดยรายได้ส่วนหนึ่งควรย้อนกลับไปสู่การอนุรักษ์
3. จัดประสบการณ์ให้การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยว โดยควรสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวมีความรับผิดชอบทั้งด้านคุณธรรม จริยธรรมและพฤติกรรมของตนเองต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว
4. ในการสร้างหรือจัดการใดๆ ควรยอมรับข้อจำกัดที่ดำรงอยู่ของสภาพแหล่งท่องเที่ยว หากต้องมีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลง ควรเป็นไปเพื่อพัฒนาทัศนียภาพของท้องถิ่น การลงทุนทางด้านการศึกษาควรมุ่งเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจและกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่น
5. ควรให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งการวางแผนตัดสินใจ ดำเนินการและควบคุม มิใช่ปล่อยให้พวกเขาเป็นเพียงเป้าหมายของการท่องเที่ยว และยอมให้ บุคคลภายนอกมาคิดและตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียว เพราะทิศทางจะไม่ใช่ไปตามความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง
6. ควรมีการทำธุรกิจที่ถูกต้องเหมาะสม มีมัลคูเทศ์ที่มีความรู้เรื่องระบบนิเวศและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

7. มีการจัดการและควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมและไม่เกินขีดความสามารถที่ชุมชนในท้องถิ่นและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวจะรองรับได้

วรรณ วลัยวานิช (2539 : 74) ให้นิยามการท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และความเข้าใจในธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยยึดหลักการแห่งการเคารพซึ่งศักดิ์ศรีของระบบนิเวศวิทยาและ

เอื้ออำนวยประโยชน์และโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งหลักการในการปฏิบัติเบื้องต้นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีดังนี้

1. มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศก่อน ส่วนการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศนั้น จะต้องเหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ
2. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่
3. ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ทุกๆ ด้าน ทั้งด้านของจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ
4. มุ่งใช้วัสดุและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น
5. เน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นโดยมุ่งประโยชน์ในระยะยาวของชุมชน
6. คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมนั้นเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง จึงมีคุณค่ามากกว่าในฐานะเป็นเพียงแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น ความอยู่รอดในระยะยาวจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะละเลยได้
7. การปรับตัวเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งจำเป็น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดกับหลักการดังกล่าวข้างต้น
8. ภาครัฐกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมและรัฐบาลมีหน้าที่ทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค

รอส เค ดาวริง (Ross K Dowling, 1995 : 87-100, อ้างถึงใน นิพล เชื้อเมืองพาน, 2542 : 20) ได้กล่าวถึงหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ คือ ครอบคลุมทั้งด้านชีววิทยา กายภาพ และรวมถึงวัฒนธรรม ที่ธรรมชาตินั้นๆ มีอยู่
2. รักษาความยั่งยืนของระบบนิเวศ กล่าวคือ มีความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐศาสตร์ สังคมและสิ่งแวดล้อม
3. เป็นการศึกษาสภาพแวดล้อม ลักษณะของการศึกษาเป็นการศึกษาถึงสภาพธรรมชาติ สภาพแวดล้อมรวมถึงสังคมในพื้นที่อันเป็นการเรียนรู้ และการคำนึงสภาพแวดล้อม
4. ชุมชนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิต และเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนในพื้นที่
5. นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ หากนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจแล้วจะเป็นการสร้างโอกาสในระยะยาวแก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยว

จากหลักการท่องเที่ยวทั้งหมดสามารถสรุปหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ดังนี้

1. ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน
2. มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน
3. มีการให้ความรู้ และการสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น
4. คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์
5. นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ

2.5 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542 : 2-46) กล่าวว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีขอบเขตที่ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก

2.5.1 องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักมีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ เป็นสำคัญหรืออาจเรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับระบบนิเวศ

2.5.2 องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและการกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน

2.5.3 องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการการเรียนรู้ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษา เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

2.5.4 องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชน ท้องถิ่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อสร้างผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นซึ่งหมายถึงความถึง การกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในที่นี่เริ่มตั้งแต่ประชาชนระดับ

รากหญ้า จนถึงองค์กรปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการ
ท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อกำหนดที่ชัดเจนของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของลักษณะ
พื้นฐานที่เป็นหลักการทั้ง 4 ด้าน หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ของลักษณะ
ดังกล่าวแล้ว จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป
ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจเป็นการจัดการที่ส่งเสริมทำให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นการ
ท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545 : 3-5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรมี
องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1. มีการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องอาศัย
ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งนักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่น ภาครัฐและภาคเอกชนทั้งนี้เพื่อ
ปกป้องธรรมชาติให้คงอยู่ตลอดไป

2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มี
ความต้องการที่จะศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้อง
มีการจัดเตรียมการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกในการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ
ธรรมชาติ

3. การมีส่วนร่วม และมีการกระจายรายได้ของชุมชนท้องถิ่น การเปิดโอกาสให้ชุมชน
ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทาง
ตรงและทางอ้อม รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าพื้นเมือง
มาจำหน่าย เป็นต้น

พงศ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ (2538 : 38) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ 4 ประการ คือ

1. ต้องมีผลกระทบน้อยที่สุดต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม
ตลอดจนขนบธรรมเนียมและประเพณีของคนในท้องถิ่น

2. ต้องให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบของสื่อต่างๆ เพื่อให้ นักท่อง
เที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และให้มีความตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนรวมทั้ง
วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น จนนักท่องเที่ยวมีความระมัดระวังช่วยกันป้องกันและลด
ผลกระทบในด้านต่างๆ ที่อาจจะมีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ

3. ต้องให้ผลประโยชน์แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น โดยการจ้างงานทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การบริการจัดนำเที่ยว การให้บริการนักท่องเที่ยวในด้านต่างๆ การขายอาหาร ขายของที่ระลึก

4. ต้องให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ท้องถิ่นของเขา ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ ธรรมชาติ สังคม และชุมชนนั้นๆ แล้วผนึกกำลังร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรนั้นไว้อย่างยั่งยืน

สุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2544, อ้างถึงในชีวิต เข้มเจริญ, 2544 : 10) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรมีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ โดยผู้รับผิดชอบ ได้แก่ ผู้ประกอบการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ นักท่องเที่ยว

2. การระมัดระวังผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด

3. ต้องมีการบริการข้อมูลข่าวสาร การสื่อความเกี่ยวกับสภาพทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของพื้นที่ท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยว

4. มีการกระจายรายได้สู่คนในท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ฉะนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) มีลักษณะเฉพาะ ดังนั้นจึงมีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวทั่วไป ดังนี้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542 : 2-46-2-48) ดังแสดงในตาราง 2

ตาราง 2 ความแตกต่างระหว่างการท่องเที่ยวทั่วไปกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวทั่วไป	การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
1. เน้นการเพิ่มรายได้ทางเศรษฐกิจ	1. เน้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
2. ไม่จำกัดรูปแบบและขนาดของนักท่องเที่ยว	2. จำกัดรูปแบบและขนาดของนักท่องเที่ยว
3. มีการจัดการอย่างง่าย ๆ และราคาถูก	3. มีการจัดการที่ดี (รักษาสิ่งแวดล้อม)
4. ให้ความพึงพอใจ (ไม่มีขอบเขต) แก่นักท่องเที่ยว	4. ให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว

ที่มา : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542 : 2-46-2-48

2.6 แลงการณ์ควิบกว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ณ เมืองควิบก ระหว่างวันที่ 19-22 พฤษภาคม 2545 ได้มีการเสนอข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สมาคมต่างๆ สถาบันวิจัย สถาบันทางวิชาการ องค์กรระหว่างรัฐบาล สถาบันการเงิน ระหว่างประเทศ หน่วยงานที่ให้ความร่วมมือในการพัฒนา และชุมชนท้องถิ่นเป็นหมวดต่างๆ ได้แก่ ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถานศึกษาและสถาบันวิจัย องค์กรระหว่างประเทศ สถาบันการเงินระหว่างประเทศ และชุมชนหรือองค์กรท้องถิ่น (UNEP and WTO, 2002) ซึ่งในที่ประชุมได้เสนอข้อเสนอแนะสำหรับรัฐบาลและชุมชนหรือ องค์กรท้องถิ่น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.6.1 ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล มีดังนี้

2.6.1.1 จัดทำนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์โดยรวมของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2.6.1.2 นโยบายดังกล่าวต้องปกป้องและคุ้มครองธรรมชาติ วัฒนธรรมพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาดั้งเดิมและทรัพยากรเชิงพันธุศาสตร์

2.6.1.3 จัดให้มีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมและมีการประสานงานตาม ความจำเป็นกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้หน่วยงานต่างๆ เข้ามา มีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม

2.6.1.4 มีการติดตามผลและกำกับดูแลในระดับที่จำเป็นและเหมาะสม รวมทั้งมีตัวชี้วัดความยั่งยืนซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ตลอดจนมีการประเมิน ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและเผยแพร่การติดตามผลสู่สาธารณชน

2.6.1.5 พัฒนาความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ โดยให้ สอดคล้องกับเครื่องมือในการจัดการ เช่น การแบ่งเขตพื้นที่ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้ ที่ดินในเขต ที่มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.6.1.6 นำข้อเสนอแนะที่ได้รับในระดับระหว่างประเทศมาปรับใช้ กับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเหมาะสม รวมทั้งสร้างให้เกิดธุรกิจขนาดกลางและ ขนาดย่อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.6.1.7 ให้การสนับสนุนด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้านการเงิน และด้านเทคนิคแก่ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อบรรลุผลสู่ความยั่งยืน

2.6.1.8 กำหนดนโยบาย แผนการจัดการและโปรแกรมการสื่อความ หมายที่เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยว

2.6.1.9 จัดให้มีแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชนอยู่ในแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ

2.6.1.10 พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือและการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ

2.6.1.11 จัดหาสิ่งจูงใจให้ผู้ประกอบการการท่องเที่ยวมีการดำเนินการตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการดำเนินการที่รับผิดชอบต่อวัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

2.6.1.12 กำหนดมาตรฐานด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมด้านพื้นฐานในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.6.1.13 สนับสนุนการทำวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมทั้งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.6.1.14 สนับสนุนหลักการพัฒนาในระดับนานาชาติ ที่มีแนวทางมุ่งสู่การส่งเสริมจริยธรรมสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อเรื่องการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ

2.6.1.15 จัดให้มีสถานที่สาธารณะในการอนุรักษ์พื้นที่ รวมทั้งสร้างความตระหนักเรื่องเครือข่ายทางสังคมและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2.6.1.16 สนับสนุนการพัฒนาการให้การศึกษาแก่เด็กและวัยรุ่น เพื่อสร้างความตระหนักต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ และให้เกิดการใช้ที่ยั่งยืน รวมทั้งสร้างความเข้าใจความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.6.1.17 สนับสนุนการร่วมมือระหว่างผู้จัดการทัวร์จากองค์กรต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว

2.6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชนและองค์กรท้องถิ่น มีดังนี้

2.6.2.1 ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิสัยทัศน์การพัฒนาชุมชนควรจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งพัฒนามนุษย์ทั้งด้านร่างกาย การเงิน และทุนสังคม

2.6.2.2 เสริมสร้างความเข้มแข็งและกระตุ้นให้ชุมชนสามารถรักษาประเพณีท้องถิ่นจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ผลผลิตทางการเกษตร และขนบธรรมเนียมต่างๆ ซึ่งมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอันนำไปสู่ความยั่งยืน

2.7 นโยบายการพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์

จากแนวความคิดและองค์ประกอบของการทั่วยุทธศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญ องค์ประกอบ 4 ด้าน คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ การจัดการ กิจกรรมและกระบวนการ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งรัฐบาลจึงได้พิจารณากำหนดนโยบายหลักด้านการทั่วยุทธศาสตร์ โดยรวมไว้ 10 ประการ มีดังนี้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541 : 2-15-2-16)

2.7.1 การพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมเท่าไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการมาทั่วยุทธศาสตร์ในพื้นที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวนและฟื้นตัวได้ยาก

2.7.2 การจัดการกองทั่วยุทธศาสตร์ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากร มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมและการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการทั่วยุทธศาสตร์รูปแบบอื่นๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการกองทั่วยุทธศาสตร์สู่การจัดการกองทั่วยุทธศาสตร์โดยรวม

2.7.3 การพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

2.7.4 การจัดการกองทั่วยุทธศาสตร์ ต้องให้ความสำคัญ การมีส่วนร่วมของประชาชน และองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการทั่วยุทธศาสตร์ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

2.7.5 การให้ความสำคัญของการจัดการกองทั่วยุทธศาสตร์ เป็นความจำเป็นอันดับต้นในการพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์ที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่างๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการทั่วยุทธศาสตร์ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม

2.7.6 ให้ความสำคัญในการนำแผนการพัฒนากองทั่วยุทธศาสตร์ เข้าสู่สู่แผนการพัฒนาระดับต่างๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

2.7.7 สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินการพัฒนารอบด้านเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

2.7.8 มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ดักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย

2.7.9 จัดทำแนวทางปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

2.7.10 จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดการร่วมกันทุกระดับนโยบายด้านต่างๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลได้ให้ความสำคัญและได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาฟื้นฟูเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในฐานะหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรง ได้ผลักดันให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นวาระแห่งชาติ กำหนดนโยบาย กลยุทธ์ และแผนการปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติขึ้นเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับทราบและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง ภายใต้ทิศทางที่สอดคล้องกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่เพียงจะเป็นแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการพัฒนาสังคมควบคู่ไปด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางดังกล่าว แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 จึงได้กำหนดให้มีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น โดยมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาคน ชุมชน และสังคม มีการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนต่อไป

2.8. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการจัดการที่ประสานการจัดการในด้านต่างๆ ภายใต้หลักการพื้นฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ซึ่งกระบวนการจัดการจะต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดและชัดเจนระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2541 : 2-15-2-20)

1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

1.1 ให้การสนับสนุนในการวางแผนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามขอบเขตขีดความสามารถที่รองรับได้ โดยการกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยว เขตสงวนเพื่อการศึกษาและรักษาสิ่งแวดล้อม เขตกันชนและเขตฟื้นฟู

1.2 กำหนดกรอบการพัฒนาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีมาตรฐานที่ชัดเจนให้ยกเลิกการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เปราะบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในเขตอนุรักษ์

1.3 สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนอกเขตอนุรักษ์ ในเขตพื้นที่พหุธรรมชาติ พื้นที่เอกชนและเขตชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.4 สนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และโครงข่ายการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ระดับกลุ่มพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยให้แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาในระดับที่สามารถทดแทนแหล่งท่องเที่ยวที่เกินขีดความสามารถในการรองรับได้

1.5 สนับสนุนการจัดระบบข้อมูล ข่าวสาร ในการเดินทาง การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวและการถ่ายเทนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงอย่างเป็นระบบ

1.6 กำหนดมาตรฐานการป้องกัน และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้มงวดมากขึ้น และให้การสนับสนุนการประกอบการที่มีมาตรฐานการถูกต้องเหมาะสมอย่างเป็นรูปธรรม

1.7 สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการควบคุมและการจัดการมลพิษสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยว

2. การให้การศึกษา และสร้างจิตสำนึก

2.1 กำกับ ควบคุม ดูแล การจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงผลกระทบของกิจกรรมที่มีต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

2.2 จัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในระบบโรงเรียน และสถาบันการศึกษาวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องด้วยการท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวในทิศทางที่ยั่งยืน

2.3 สนับสนุนสื่อสารมวลชนและสื่อข้อมูลข่าวสารอื่นๆ ที่ส่งเสริมการศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สำหรับใช้เป็นข้อมูลคู่มือและอุปกรณ์การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง

2.4 สนับสนุนงบประมาณในการจัดสื่อความหมายธรรมชาติที่มีคุณภาพในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

2.5 เปิดโอกาสให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนในพื้นที่มาสื่อความกับนักท่องเที่ยว รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนเป็นมัคคุเทศก์เฉพาะหรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้อย่างแท้จริง และเป็นการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

2.6 ขยายบทบาทการสื่อความหมายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดและเรียนรู้ร่วมกัน

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เกี่ยวข้อง

3.1 พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชนและประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ ทั้งนี้ต้องมีความเสมอภาคเป็นธรรมในกรอบที่เหมาะสม สอดคล้องกับการพัฒนาด้านอื่นๆ และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

3.2 สนับสนุนการจัดตั้งข่ายความร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปขององค์กรหรือคณะกรรมการระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น โดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ โดยให้องค์กรมีขอบเขตความสามารถในการตัดสินใจและดำเนินการอย่างอิสระภายใต้กรอบที่ตอบสนองความจำเป็นในการจัดการแต่ละระดับ

3.3 เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจ และติดตามประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งปรับทัศนคติและปรับปรุงขีดความสามารถของหน่วยงานของรัฐให้สามารถร่วมมือและเกื้อหนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น

3.4 ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน ทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

3.5 พัฒนากฎหมายและระบบงบประมาณของภาครัฐให้สามารถส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการประสานงานความของหน่วยงานปฏิบัติทุกระดับกับประชาชนท้องถิ่นตลอดจนกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ในการให้ชุมชนมีโอกาสในการควบคุม กำกับ ดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

3.6 สนับสนุนพัฒนาศักยภาพของคน โดยการเพิ่มพูนความรู้และทักษะในด้านการจัดการพัฒนาการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากขึ้น

3.7 สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้มแข็งมีประสิทธิภาพในด้านการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีอิสระและสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ ป่าไม้ การท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยให้มีการพัฒนาทักษะการจัดการที่ถูกต้อง

3.8 สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและยกระดับการมีส่วนร่วม ตลอดจน การจัดตั้งองค์กร ชุมชนและองค์กรจัดการธุรกิจของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

4. การส่งเสริมตลาดและการนำเที่ยว

4.1 กำกับส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในทิศทางที่เหมาะสม กับสภาพทรัพยากรและขีดความสามารถในการจัดการรองรับการท่องเที่ยวละเว่นหรือชะลอ การส่งเสริมตลาดในพื้นที่ที่ยังไม่มีความพร้อม ง่ายต่อการกระทบกระเทือนจากการท่องเที่ยว

4.2 สนับสนุนการตลาดในรูปแบบที่ประสานการท่องเที่ยวเป็นเครือข่าย ที่เหมาะสมทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอด โปรแกรม และผสมผสานกับการท่องเที่ยวรูปแบบ อื่น ๆ เพื่อให้มีการกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

4.3 จัดให้มีการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อ ยกระดับคุณภาพการท่องเที่ยวตอบสนองการขยายตัวของตลาดนักท่องเที่ยวชาวไทยเป็นหลักและ คำนึงถึงความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

4.4 ส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่เน้นการศึกษาและกิจกรรม เชิงนิเวศสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยในกลุ่มเยาวชน กลุ่มแรงงาน และเกษตรกร

4.5 ส่งเสริมการบริการนำเที่ยวเชิงนิเวศให้พัฒนาการบริการที่มีประสิทธิ ภาพ มุ่งเน้นการให้การศึกษา การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมกับ ชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนมีการสนับสนุนมาตรการในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการบริการ อย่างเต็มที่

4.6 กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการบริการนำเที่ยว มาตรฐานการปฏิบัติตัว ของนักท่องเที่ยว ในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะที่เข้มงวดมากเป็นพิเศษภายใต้การจัดให้มี ความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในระดับที่เหมาะสม โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรที่อยู่ เหนือความต้องการส่วนบุคคล

4.7 ส่งเสริมการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้ขอบเขตการพัฒนา โดยการใช้สื่อที่หลากหลาย และมุ่งเน้นให้ มี การพัฒนาให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาค

5. การจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการการท่องเที่ยว

5.1 จัดระบบการเดินทางเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวให้มีความสะดวก ตามควร โดยเน้นความปลอดภัยเป็นหลัก

5.2 สนับสนุนให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัด เหมาะสมตามความจำเป็น และตามขนาดพื้นที่ท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สนับสนุนการใช้พลังงานทดแทน การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หมดเปลืองในกิจกรรมการท่องเที่ยว

5.3 สนับสนุนระบบการสื่อสาร สร้างโครงข่ายที่ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม กระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ท่องเที่ยวและข่ายการมีส่วนร่วมทุกระดับ เพื่อการติดต่อสื่อสาร การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว และการบรรเทาสาธารณภัยในยามฉุกเฉิน

5.4 สนับสนุนให้การบริการท่องเที่ยว ดำเนินการโดยเอกชน หรือองค์กร ประชาชน ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยองค์กรของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และการจัดแหล่งท่องเที่ยวรองรับ ทั้งนี้ให้มีกรอบการพัฒนาด้านการบริการที่มีขนาด รูปแบบ และคุณภาพการบริการตามแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.5 การจัดบริการของรัฐในพื้นที่ที่จำเป็น จะต้องมีความเหมาะสมและบริการ ที่พอเหมาะ โดยมุ่งเน้นการช่วยเหลือและการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับ รูปแบบและกิจกรรมของการท่องเที่ยวนั้นๆ การจัดบริการต้องไม่เป็นการแสวงกำไร หรือแข่งขัน กับภาคเอกชนแต่ควรให้มีรายได้เสริมสำหรับการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากร

5.6 การจัดบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้คำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น การเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วม และการกระจายรายได้แก่ชุมชนและประชาชนท้องถิ่น

5.7 กำหนดมาตรฐานและมาตรการในการควบคุมและส่งเสริมการบริการ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างมาตรฐานการจูงใจในการรับรองมาตรฐาน การบริการและการให้รางวัลเป็นต้น

6. การส่งเสริมการลงทุน

6.1 สนับสนุนการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน อยู่ภายใต้ในกฎเกณฑ์ที่กำหนด เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถพัฒนากระบวนการบริการที่มี คุณภาพ โดยใช้มาตรการทางภาษี การสร้างสิ่งจูงใจอื่นๆ การตอบแทนในรูปแบบของรางวัล เป็นต้น

6.2 สนับสนุนการลงทุนของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ในการจัด การการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการยืมหรือให้กู้ดอกเบี้ยจากสถาบันการเงินของรัฐ

6.3 ส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจเอกชนสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์กรประชาชน

6.4 สนับสนุนด้านงบประมาณ และสิทธิประโยชน์แก่องค์กรพัฒนาเอกชน ในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสนับสนุนการพัฒนาของประชาชนท้องถิ่น

6.5 ส่งเสริมการลงทุนผลิตสินค้า อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดกิจกรรมเชิงนิเวศ การจัดบริการ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้นภายในประเทศหรือลดต้นทุนการนำสินค้าที่จำเป็นจากต่างประเทศ

จากประสบการณ์การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศธรรมชาติ เอ็มพันธุ์และสุรเชษฐ์ เศรษฐมาต (2545 : 47-49) พบว่า

1. ในกระบวนการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ จำเป็นต้องมีการสำรวจทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง มีการให้ความรู้ความเข้าใจ นอกจากนี้ จำเป็นต้องมีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการจัดการ มีการดำเนินการเพื่อแสวงหาผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย และร่วมติดตามประเมินผล
2. ผู้นำที่เข้มแข็งและได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยว
3. การจัดการท่องเที่ยวควรเป็นอาชีพเสริมไม่ใช่อาชีพหลัก เพื่อไม่ให้เกิดการเน้นผลตอบแทนมาก จนเกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่นเอง
4. การท่องเที่ยวจะยั่งยืนได้นั้นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน นักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นเอง
5. จำเป็นต้องใช้สื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้ได้กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมและมีคุณภาพ
6. จำเป็นต้องสร้างมาตรฐานการท่องเที่ยวเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ดังนั้นต้องมีเกณฑ์หรือแนวทางในการกำหนดมาตรฐานการบริหารและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งหน่วยงานวิชาการและหน่วยงานอื่นๆ ต้องช่วยกันศึกษาและกำหนดแนวทางที่ยอมรับร่วมกันได้
7. มีการกำหนดกลไกการจัดการบริการต่างๆ เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว เช่น ห้ามมัคคุเทศก์ภายนอกเป็นผู้นำนักท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้เฉพาะมัคคุเทศก์ของท้องถิ่น เป็นต้น
8. ความสามัคคีและความผูกพันกันในชุมชนเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความสำเร็จในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว
9. การจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมต้องเริ่มต้นไปพร้อมกันหลายๆ ด้าน และต้องมีระบบการจัดการที่ดี

10. ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องมีความจริงจังในการจัดการ โดยแต่ละฝ่ายต้องรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้ว่าขณะนั้นกำลังทำอะไรอยู่ และมีเป้าหมายในการกระทำนั้นอย่างไร หากมีเป้าหมายในการดำเนินการที่ชัดเจนแล้ว การจัดการที่ดีก็จะตามมา นอกจากนี้ทุกฝ่ายต้องมีการสื่อสารหรือให้ข้อมูลซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนจะต้องเข้ามามีบทบาทและมีความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนี้การท่องเที่ยวจะยั่งยืนได้นั้นต้องได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน นักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น จึงจะทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความยั่งยืนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. แนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล

การประเมินผลนับเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการบริหารโดยทั่วไป การประเมินผลมีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานว่าบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด โดยใช้วิธีการหลายอย่างที่มีหลักเกณฑ์ตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การประเมินผลเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ทราบถึงผลการบริหารงานหรือปฏิบัติงานตามโครงการใดๆ ว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่ ผลของการประเมินจะมีประโยชน์ในการที่จะบอกให้ทราบถึงความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการประเมินผล ได้แก่ ความหมายของการประเมินผล รูปแบบของการประเมินผล แบบซิปโมเดล (CIPP Model) ความมุ่งหมายของการประเมินผล และประโยชน์และความสำคัญของการประเมินผล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ความหมายของการประเมินผล

กมล สงวัฒนา (2531 : 50) ให้นิยามการประเมินผลว่า เป็นกระบวนการตัดสินใจในวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้ว่าดำเนินไปตามวัตถุประสงค์นั้นหรือไม่ และสามารถพิจารณากว้างขวางออกไปอย่างเป็นระบบ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยถึงการค้นหาปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานตามโครงการ ตลอดจนศึกษาถึงผลกระทบในแง่มุมต่างๆ เช่น ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เป็นต้น โดยใช้ระเบียบวิจัยเป็นเครื่องมือในการศึกษา

นิตา ชูโต (2538 : 9) กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง กิจกรรมการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ความหมายข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความต้องการ การหาแนวทางวิธีการปรับปรุงจัดการโครงการและหาผลที่แน่ใจว่าเกิดจากโครงการเพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพของโครงการ

ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2539 : 7) ให้คำนิยามของประเมินผล หมายถึง กระบวนการมุ่งแสวงหาคำตอบสำหรับคำถามที่ว่านโยบาย/แผนงาน/โครงการ/ บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายประสงค์ที่กำหนดไว้แต่ต้นหรือไม่ และระดับใด ซึ่งก็คือการประเมินผลรวบยอด

เยาวดี วิบูลย์ศรี (2542 : 91-92) กล่าวว่า การประเมินผล เป็นกระบวนการตีความหมาย (Interpretation) และการตัดสินคุณค่า (Value judgment) จากสิ่งที่วัดได้ การประเมินต้องอาศัยวิธีการที่มีระบบแบบแผนในการรวบรวมข้อมูล ตลอดจนหาสาเหตุประกอบการพิจารณาตัดสินว่า กิจกรรมนั้นดีหรือไม่อย่างไร เหมาะสมหรือไม่ เหมาะสมประการใด

สตัฟเฟิลบีม (D.L.Stufflebeam, 1977 : 261-265, อ้างถึงใน สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2540 : 206) ให้ความหมายของการประเมินผลว่า เป็นกระบวนการของการวิเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจในทางเลือกต่างๆ ที่มีอยู่

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2541 : 2) กล่าวว่า การประเมินผล คือ กระบวนการศึกษาแสวงหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินโครงการว่าเป็นไปตามหลักเกณฑ์และขั้นตอนต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอะไร และบรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการหรือไม่ มีผลกระทบในแง่บวกต่างๆ อย่างไร

อนันต์ เกตุวงศ์ (2537 : 556) กล่าวสรุปว่า การประเมินผล เป็นเรื่องของการตรวจสอบติดตามผลของการกระทำกิจกรรมต่างๆ โดยอาศัยจุดมุ่งประสงค์ของกิจกรรมเป็นเกณฑ์ การพิจารณา การประเมินผลจึงเป็นกระบวนการที่มีความมุ่งหมายของตัวเองโดยเฉพาะเป็นเรื่องๆ ไป โดยมีขั้นตอนสำคัญคือ การวัดผลงานที่เกิดขึ้นเปรียบเทียบกับมาตรฐานที่กำหนดไว้ และมีการแก้ไขปรับปรุงหากพบว่าการปฏิบัติงานและผลงานของการปฏิบัติงานนั้นแตกต่างไปจากที่กำหนดไว้

อาคม ใจแก้ว (2538 : 270) ให้คำนิยามของการประเมินผล หมายถึง กระบวนการที่ต้องใช้หลักวิชาการเพื่อศึกษาผลลัพธ์ที่สืบเนื่องจากการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งว่าบรรลุซึ่งเป้าหมายไว้มากน้อยเพียงใด ทั้งในระหว่างการค้าเนินการหรือสิ้นสุดกิจกรรมเพื่อนำผลศึกษานั้นไปปรับปรุงกิจกรรมที่จะทำต่อไป

จากความหมายของการประเมินข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การประเมินผล หมายถึง กระบวนการศึกษาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด และมีปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง

3.2 รูปแบบของการประเมินแบบ CIPP Model

การประเมินรูปแบบนี้นอกจากประเมินว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่แล้วยังเป็นการประเมินเพื่อให้ทราบรายละเอียดต่างๆ เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ การประเมินแบบนี้เป็นที่นิยมใช้เพราะนักประเมินจะได้ข้อดี ข้อบกพร่อง และประสิทธิภาพของโครงการที่จะประเมินได้เป็นอย่างดี ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับข่าวสารแบบสะสม ช่วยในการตัดสินใจของผู้บริหารเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นแบบที่เข้าใจง่าย สะดวกต่อการปฏิบัติจึงเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ (2540 : 207-215) ได้เสนอรูปแบบของการประเมินของ สตีฟเฟลปิม (CIPP Model) ซึ่งมี 4 รูปแบบ

แบบประเมินผลแบบซีป (CIPP Model) ไม่เพียงแต่ประเมินว่า บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่เท่านั้น แต่เป็นการประเมินเพื่อให้ทราบรายละเอียดต่างๆ เพื่อช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ การประเมินแบบซีปเป็นที่นิยมใช้ ทั้งนี้เพราะนักประเมินจะได้ข้อดี ข้อบกพร่อง และประสิทธิภาพของโครงการที่จะประเมินได้เป็นอย่างดี อีกทั้งเป็นแบบจำลองที่เข้าใจง่าย สะดวกในการปฏิบัติ จึงเป็นที่นิยมกว้างขวาง ดังนี้

3.2.1 การประเมินสภาพแวดล้อม (Context Evaluation) เป็นการประเมินที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการค้นหาเหตุผลในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยจะระบุถึงสภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในที่อาจมีผลกระทบต่อโครงการ ระบุถึงความต้องการและโอกาสต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งการคาดการณ์ปัญหาและการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้น เมื่อได้มีการวิเคราะห์สภาพต่างๆ ดังที่กล่าวแล้วอย่างละเอียด จึงจะกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการขึ้น อาจสรุปได้ว่าการประเมินสภาพแวดล้อมเป็นการประเมินเพื่อการวางแผนการตัดสินใจในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการนั่นเอง การประเมินสภาพแวดล้อมจำแนกออกได้เป็น 2 วิธี คือ การประเมินตามสภาพการณ์ (Contingency) และการประเมินตามความสอดคล้อง (Congruency)

3.2.2 การประเมินข้อมูลนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการประเมินที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อนำเสนอข้อมูลสำหรับการกำหนดถึงวิธีการในการใช้ทรัพยากร เพื่อให้โครงการบรรลุถึงวัตถุประสงค์ โดยจะระบุให้ทราบถึงลักษณะของข้อมูลนำเข้า ดังนี้

3.2.2.1 สมรรถภาพและความรับผิดชอบของบุคคล ของหน่วยงานที่จะบริหารโครงการ

3.2.2.2 กลยุทธ์หรือยุทธวิธีที่จะทำให้โครงการบรรลุถึงวัตถุประสงค์

3.2.2.3 รูปแบบเฉพาะของข้อมูลที่จะช่วยสนับสนุนไปใช้กับยุทธวิธีที่ได้เลือกสรรแล้ว

การประเมินข้อมูลนำเข้าจะเป็นการประเมินในลักษณะที่วิเคราะห์ข้อมูลในส่วนรายละเอียดอย่างลึกซึ้ง (Micro-analysis) ที่มุ่งวิเคราะห์หาข้อมูลที่ดีที่สุดที่จะนำไปใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ หรือการบริหารโครงการ เป็นการประเมินข้อมูลนำเข้า จะผันแปรไปตามความมากน้อยของโครงการในความเปลี่ยนแปลงของโครงการ หรือผันแปรตามความสูงต่ำของข้อมูลที่จะนำไปสนับสนุนความเปลี่ยนแปลงของโครงการนั้นๆ

การประเมินข้อมูลนำเข้ามักจะเป็นผลมาจากการมีข้อมูลนำเข้าที่เฉพาะเจาะจงเป็นข้อมูลที่ได้รับการเลือกสรรมาแล้วอย่างดี เช่น มีวิธีการดำเนินการที่ดี มีวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ ในการปฏิบัติงาน สายการบังคับบัญชา บุคลากร และงบประมาณที่เพียงพอ และมีคุณภาพเป็นอย่างดี ซึ่งเชื่อแน่ว่าหากนำไปบริหารโครงการแล้ว ย่อมจะได้ผลที่ดีอย่างแน่นอน บรรลุถึงเป้าหมายโครงการอย่างมีประสิทธิภาพ

สอดคล้องกับบุญธรรม กิจปริดาบริสุทธิ (2535 : 300) ที่กล่าวถึงรูปแบบของชิปโมเดล (CIPP Model) ในส่วนของการประเมินข้อมูลนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการประเมินปัจจัยที่ใช้ในการดำเนินงานว่า มีความพร้อม ความเพียงพอมากน้อยเพียงใด พิจารณาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมากจะเกี่ยวกับเงิน คน วัสดุ และการจัดการ (4 M = Man Money Materials and Management)

3.2.3 การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อการควบคุมการบริหารโครงการ การประเมินจะเป็นข้อมูลให้ผู้บริหารโครงการใช้ปรับปรุงโครงการให้สามารถดำเนินการ และบรรลุถึงวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ จุดมุ่งหมายของการประเมินกระบวนการจำแนกได้ 3 ประการ คือ

3.2.3.1 เพื่อตรวจสอบ หรือเพื่อการพยากรณ์ความบกพร่องในการดำเนินงานโครงการ

3.2.3.2 เพื่อเสนอข้อมูลที่จะนำไปสู่การตัดสินใจดำเนินโครงการ

3.2.3.3 เพื่อดำเนินไว้ซึ่งการดำเนินโครงการที่เป็นไปด้วยดี

การประเมินกระบวนการ จะต้องคำนึงถึงกลยุทธ์ในการประเมินที่สำคัญ 3 วิธี คือ ประการแรกจะต้องทำการประเมิน หรือวิเคราะห์ความเหมาะสม และความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากร ประการที่สองจะต้องทำการประเมินความสามารถในการบริหารโครงการของผู้ดำเนินโครงการ และประการที่สามจะต้องทำการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบโครงการที่กำหนดขึ้น การประเมินทั้งสามส่วนหรือทั้งสามกลยุทธ์จะสามารถทำให้ทราบได้โดยชัดเจนว่ากระบวนการบริหารโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ หากเกิดความผิด

พลาดขึ้น ความผิดพลาดนั้นเกิดจากโครงสร้างรูปแบบของโครงการ หรือเกิดจากการดำเนินโครงการนั้น

3.2.4 การประเมินผลผลิต (Process Evaluation) เป็นการประเมินที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพิจารณาตัดสินใจการแสดงความคิดเห็นต่อความสำเร็จของโครงการ ทั้งในขณะที่ยังดำเนินโครงการอยู่ และเมื่อโครงการได้เสร็จสิ้นลง การประเมินในลักษณะนี้จะเป็นการเปรียบเทียบผลงานที่เกิดขึ้นกับเกณฑ์มาตรฐานหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดขึ้นไว้ โดยวิเคราะห์เพื่อทราบว่าโครงการประสบความสำเร็จหรือวัตถุประสงค์ด้วยเหตุผลใด โดยพิจารณาวิเคราะห์จากสภาพแวดล้อมโครงการ (Context) ข้อมูลนำเข้า (Input) หรือทรัพยากรโครงการ และกระบวนการ (Process) ในการบริหารโครงการ ซึ่งข้อมูลทั้ง 3 ลักษณะได้จากการรวบรวมและบันทึกไว้โดยละเอียดตั้งแต่เริ่มต้นของการดำเนินโครงการ

ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการประเมินแบบชิป เพราะต้องการทราบลักษณะแวดล้อมปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลผลิตของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม ซึ่งจะทำให้การประเมินมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3.3 ความมุ่งหมายของการประเมินผล

ความมุ่งหมายของการประเมินผลมีหลายประการ แต่สำหรับความมุ่งหมายของการประเมินผลเพื่อการบริหารจัดการ หมายถึง

3.3.1 การประเมินผลความเหมาะสมในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแผนงานซึ่งจะเป็นการประเมินผลในระหว่างปฏิบัติ หรือในระยะใกล้สิ้นสุดแผนงานหรือโครงการ เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจดำเนินการปรับปรุงแผนงาน หรือโครงการและกลวิธี

3.3.2 การประเมินผลเพื่อกำหนดทิศทางการปรับปรุงวิธีการใช้เป็นการประเมินขณะปฏิบัติงานเมื่อมีสัญญาณการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอนาคต ความต้องการของผู้รับบริการหรือเรื่องประสิทธิภาพและทรัพยากร

3.3.3 การประเมินผลเพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของผู้สนับสนุนโครงการ โดยมีการกำหนดการประเมินเป็น 2 ช่วง คือ ระยะก่อนการดำเนินการ เพื่อประเมินความเหมาะสมของแผนงาน หรือโครงการ กับระยะหลังจากดำเนินการเสร็จสิ้น เพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน

3.4 ประโยชน์และความสำคัญของการประเมินผล

บุญธรรม กิจปริดาบริสุทธิ (2535 : 302-303) กล่าวว่า การประเมินผล มีประโยชน์มากมาย ที่สำคัญสรุปได้ 7 ประการ ดังนี้

3.4.1 ทำให้ทราบฐานะที่แท้จริงของโครงการหรืองานที่ทำ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาข้อดีและข้อบกพร่อง

3.4.2 ช่วยในการวางแผนงานและโครงการต่อไปได้ดีขึ้น

3.4.3 ทำให้ทราบความสามารถของโครงการหรืองาน ตลอดจนทราบความสามารถพิเศษของการปฏิบัติงานที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน

3.4.4 ชี้ให้เห็นคุณค่าของโครงการหรืองานที่ทำ

3.4.5 ทำให้ทราบความต้องการที่แท้จริงของโครงการหรืองานที่ทำ

3.4.6 ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทราบสถานการณ์ของโครงการหรืองานที่ทำได้ดีขึ้น จะได้ช่วยกันปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งๆ ขึ้นต่อไป

3.4.7 ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมั่นใจว่า งานหรือโครงการของตนมีผู้ให้ความสนใจ ปัญหาสำคัญของการประเมินผล

อนันต์ เกตุวงศ์ (25437 : 323) กล่าวว่า ข้อมูลข่าวสารที่ได้จากการประเมินผล มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้อง กลุ่มเป้าหมายในสังคมโดยส่วนร่วม เนื่องจากผลของการประเมินจะไม่ออกมาในทางบวกอย่างเดียว แต่จะมีผลในทางลบด้วย ซึ่งสามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ทั้งสองลักษณะ ดังนั้น การประเมินและผลของการประเมินจึงมีทั้งความสำคัญและเป็นประโยชน์ คือ ถ้าเป็นผลในทางบวก วิธีการทำงานขั้นตอนการทำงาน แนวทางปฏิบัติ ระเบียบกฎเกณฑ์ หลักการ และเทคนิคต่างๆ ทั้งในการบริหารและการปฏิบัติระเบียบกฎเกณฑ์ หลักการและเทคนิคต่างๆ ทั้งในการบริหารและการปฏิบัติงานย่อมถือเป็นแนวทางหรือตัวอย่างที่จะนำไปใช้เพื่อขยายผลต่อไปได้และจะทำให้ผลงานหรือผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานนั้นมีความสำคัญและนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามความปรารถนา ถ้าผลการประเมินออกมาในเชิงลบในลักษณะของปัญหา อุปสรรค และผลงานที่มีปริมาณและคุณภาพต่ำกว่าที่คาดหมาย ข้อมูลที่ได้จากการประเมินในทางลบนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานโดยนำไปใช้ในการพิจารณาตัดสินใจเพื่อปรับปรุงแก้ไขการบริหารและการปฏิบัติงานให้ถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป อันจะส่งผลให้เกิดผลงานที่ดีมีคุณภาพตามต้องการ นอกจากนี้ การประเมินผลยังทำให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานมีความระมัดระวัง และเตรียมพร้อมที่จะทำงานมากขึ้นอีกด้วย

นอกจากนี้ประโยชน์ของการประเมินผลสามารถกล่าวได้โดยสรุป 3 ประการ

1. เพื่อช่วยในการตัดสินใจเชิงนโยบาย (Policy decision) โครงการนำร่องที่ได้รับการประเมินว่ามีประโยชน์ หลังจากนั้นจึงนำเสนอเข้ามาเป็นนโยบายขององค์กรต่อไป
2. เพื่อช่วยในการบริหารงาน (Administration decision) ในการบริหารต้องใช้การตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดจากการเลือกหลายทางเลือก การประเมินผลจะช่วยให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน ของการดำเนินการ เพื่อช่วยในการตัดสินใจในการบริหารงานต่อไป
3. เพื่อช่วยในการปฏิบัติงาน (Operation decision) การประเมินผลงานจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดการเรียนรู้ในกระบวนการทำงาน ตลอดจนกิจกรรมที่ดำเนินการว่าได้ผลดีผลเสียอย่างไร ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาการทำงาน

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง “การประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม” มีงานวิจัยที่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับการวิจัยในครั้งนี้ มีดังนี้

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

งานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังนี้

ณรงค์ศักดิ์ สุริยวารกุล (2546 : 3-4) ได้ทำการวิจัย เรื่องการศึกษาเกณฑ์ในการวิเคราะห์ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษา ตำบลเกาะข่อย อำเภอเมืองจังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจัยที่ใช้ในการบ่งชี้ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแบ่งตามองค์ประกอบทั้ง 4 ด้านของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้ องค์ประกอบด้านพื้นที่ ได้แก่ (1) ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและดึงดูดใจ (2) ความหลากหลายทางชีวภาพ (3) ความหลากหลายทางชีวภาพ (4) ความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม (5) ความสามารถในการรับการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศวิทยา (6) ความยากง่ายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (7) สภาพพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ ได้แก่ (1) การจัดการขยะ (2) การจัดการคุณภาพเสียง (3) การจัดการคุณภาพน้ำ (4) การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้เหมาะกับพื้นที่ (5) การจัดการด้านความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน (6) การจัดการพื้นที่ให้เหมาะสมกับประเภทของแหล่งท่องเที่ยว (7) ความคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (8) มาตรการในการเฝ้าระวังและป้องกันผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (9) คุณภาพในการให้บริการ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ ได้แก่ (1) ประโยชน์และความคุ้มค่าในการเรียนรู้ (2) รูปแบบและวิธีการสื่อความหมาย (3) เนื้อหา

ความรู้ประกอบการสื่อความหมาย (4) ความหลากหลายของกิจกรรมในพื้นที่ (5) ความเหมาะสมหรือเอื้ออำนวยต่อกระบวนการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และวางแผนทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม ได้แก่ (1) ประโยชน์ต่อชุมชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (2) ผลประโยชน์ต่อชุมชนด้านเศรษฐกิจ (3) โอกาสในการสนับสนุนด้านพัฒนาจากองค์กรของรัฐและของเอกชน (4) การยอมรับและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (5) ความตระหนักต่อผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนและนักท่องเที่ยว

ชญวรรณ นนทพุท (2545 : 3) ได้ทำการวิจัย เรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพิจิตร พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญเนื่องจากชุมชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงในพื้นที่ และชุมชนจะต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้กิจกรรมต่างๆ ตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงมีความสำคัญอยู่ที่การเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนได้เข้ามา มีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยวและสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนการบริการจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจการตัดสินใจ

นิพล เชื้อเมืองพาน (2542 : 1-2) ได้ทำการวิจัย เรื่องแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษา พบว่า หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศข้อที่ 1 ที่ว่าอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติ วัฒนธรรมและชุมชน มีประเด็นที่ศึกษา ดังนี้ (1) ลักษณะแหล่งท่องเที่ยวเป็นธรรมชาติ (2) มีความโดดเด่นทางธรณีวิทยา ด้านรูปร่าง (3) มีชาวเขาอาศัยอยู่ในพื้นที่ (4) พื้นที่เป็นของแท้และดั้งเดิมโดยศึกษาจากประวัติความเป็นมาของพื้นที่ (4) มีพืชพรรณที่โดดเด่น ในหลักการข้อที่ 2 เกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ยั่งยืน มีประเด็นที่ศึกษา ดังนี้ (1) กระบวนการบริหารจัดการ มีการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินการ การตรวจสอบและควบคุม (2) การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว (3) การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ สำหรับหลักการข้อที่ 3 การให้ความรู้และสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น มีประเด็นที่ศึกษา ดังนี้ (1) การจัดอบรมความรู้แก่คนในท้องถิ่น (2) การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวก่อนเข้าชมพื้นที่ (2) จำนวนและลักษณะป้ายสื่อความหมาย (3) การให้บริการข้อมูลของเจ้าหน้าที่ หลักการข้อที่ 4 การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น มีประเด็นที่ศึกษา ดังนี้ ความต้องการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น (1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ส่วนหลักการข้อที่ 5 นักท่องเที่ยว

พึงพอใจ มีประเด็นที่ศึกษาดังนี้ นักท่องเที่ยวพึงพอใจในด้านการบริการข่าวสาร กิจกรรมการท่องเที่ยว พื้นที่ท่องเที่ยว ที่พักแรม อาหาร สินค้าของที่ระลึก ความปลอดภัย การคมนาคม

สำหรับแนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภูชีฟ้า คือ ในระดับนโยบายควรมีรูปแบบการบริหารโดยกระจายอำนาจไปในระดับท้องถิ่นและเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แนวทางสำหรับแต่ละกลุ่มประชากร ได้แก่ นักท่องเที่ยว ควรเน้นความเข้าใจในสภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านคนในท้องถิ่นควรเน้นทั้งการให้บริการและทำความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และควรมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่รวมทั้งการได้รับผลประโยชน์อย่างเหมาะสม ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและให้ข้อเสนอแนะแก่ทุกกลุ่ม ส่วนกลุ่มผู้ประกอบการเน้นการให้บริการในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง ซึ่งในทางปฏิบัติทุกกลุ่มสามารถนำแนวทางทั้งหมดมาร่วมกันปฏิบัติ โดยให้เกิดความสอดคล้องกันอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น (2541 : 52) ได้ทำการวิจัย เรื่องศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาเฉพาะกรณี : เส้นทางสายลำน้ำกก พบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ คือ ปัจจัยส่วนบุคคล ซึ่งได้แก่การได้รับอนุญาตให้ประกอบธุรกิจนำเที่ยว และการฝึกอบรม ส่วนปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ สมรรถนะของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวทางกายภาพ และการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างได้รับความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในด้านการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน จะมีระดับศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่น เนื่องจากองค์กรท้องถิ่นจะมีอำนาจในการดูแล และการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเองเพิ่มขึ้น

มานพ เล่าห์ประเสริฐ และคณะ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พบว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาในอุทยานแห่งชาติเป็นเพศชายที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นถึงวัยกลางคน โดยมีความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับดี และส่วนใหญ่เห็นว่าอุทยานแห่งชาติควรมีรูปแบบเป็นธรรมชาติมากที่สุด การพัฒนาใดๆ จะต้องไม่มากเกินไปและไม่เห็นด้วยการที่จะให้เอกชนเข้ามาดำเนินการในอุทยานแห่งชาติ สำหรับสื่อความหมายที่นักท่องเที่ยวเห็นว่าให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับสภาพพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติมาก คือ การนำชมธรรมชาติ

เป็นกลุ่ม สไลด์ประกอบคำบรรยาย รายการวีดิทัศน์ การจัดนิทรรศการในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว และทางเดินเท้าศึกษาธรรมชาติ

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ทำการวิจัย เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า การเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ (1) การเตรียมความพร้อมขององค์กรชุมชน (2) การจัดทำแผนงานและโปรแกรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน (3) การเตรียมแผนโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน (4) การเตรียมความพร้อมด้านการให้บริการนักท่องเที่ยว (5) การประชุมปรึกษาหารือของคณะกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเพื่อติดตามการทำงานและการจัดการความขัดแย้งในด้านต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการทำงาน

รณกร ตีรگانนท์ (2541 : 1-5) ได้ทำการวิจัย เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการพัฒนาป่าชุมชน พบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการรวมแนวความคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวกับแนวคิดของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการประกอบการที่ยั่งยืน แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ชุมชนซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสียต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น การพัฒนาป่าชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวของคนในท้องถิ่นจะเป็นกิจกรรมหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ของชุมชนขณะเดียวกันชุมชนสามารถควบคุมทิศทางของการพัฒนาได้โดยชุมชนเอง

รุ่งรวี จิตณรงค์ (2543 : 1) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะข่อยต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ผลการศึกษาพบว่า ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะข่อย ส่วนใหญ่เห็นว่าควรหาเงินสนับสนุนจากภายนอก ซึ่งนอกเหนือจากงบประมาณของรัฐ และควรมีการจัดการฝึกอบรมการประชาสัมพันธ์ และให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กับบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบล และฝึกอบรมการนำเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กับชาวบ้าน พร้อมกันนี้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลควรเร่งให้มีการปฏิบัติตามแผนของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่บรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการให้เห็นผลโดยเร็ว เพราะส่วนใหญ่เห็นว่าองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะข่อยมีศักยภาพพอที่จะปฏิบัติได้

สันสนีย์ ต้นดิวิท (2539 : 3-9) ได้ทำการวิจัย เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) : กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนเกาะล้านต่อท้องถิ่น ผลการศึกษา พบว่า การสร้างจิตสำนึกให้มีส่วนร่วมในชุมชนเพื่อให้เกิดลักษณะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น การให้ความรู้กับประชาชนให้เกิดความภูมิใจในเอกลักษณ์ สภาพแวดล้อมวัฒนธรรมของท้องถิ่นคน

โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐที่ทำงานใกล้ชิดประชาชนเป็นสิ่งจำเป็น ชุมชนนอกจากจะรู้เองแล้ว ต้องพยายามถ่ายทอดสู่ผู้อื่นและคนรุ่นต่อไป

สาทิศ สุขผ่องศรี (2543 : 1-22) ได้ทำการวิจัย เรื่องแนวทางการจัดการการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ชุมชนจะต้องมี ส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและความเป็นไปของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยพิจารณา แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม ความพร้อมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปแบบขององค์กรชุมชน โดยองค์กรชุมชนต่างๆ จะต้องมีส่วนร่วมใน การทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค และประชาชนในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ นอกจากนี้ชุมชนยังต้อง ให้ความสำคัญกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในชุมชน ทั้งผลกระทบทางบวก และผลกระทบทางลบ อันเกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย จนได้แนวความคิดในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ ชุมชนคีรีวง

สมชาย เดชะพรหมพันธุ์ และคณะ (2545 : 2-7) ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหาร และการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติในภาคตะวันออก พบว่าองค์ประกอบของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 4 ประการและองค์ประกอบทั้ง 4 จะมีตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติที่ จะนำไปสู่ทิศทางและความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้ องค์ประกอบด้านพื้นที่ (1) แหล่ง ท่องเที่ยวมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (2) แหล่งท่องเที่ยวมีความหลากหลายทางด้านชีวภาพ องค์ประกอบด้านการจัดการ (1) มีการกำหนดเขตหนาทาน และพื้นที่ความอ่อนไหว (2) มีการคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Caring Capacity) ได้ของพื้นที่ (3) มีกำหนด ระยะเวลาปิด-เปิด ของพื้นที่ท่องเที่ยว (4) มีกำหนดเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ (5) มีการลำดับความ สำคัญของพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวต่อความเสื่อมโทรม (6) มีการจัดเส้นทางคมนาคมให้ความ สะดวกในการเข้าถึง (7) มีโครงการและกิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ (8) มีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวน การ (1) มีการให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว (2) บริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีป้ายสื่อ ความหมาย (3) มีการให้บริการข้อมูลของเจ้าหน้าที่ (4) มีการสร้างความตระหนักและปลูกจิต สำนึก (5) มีการประชาสัมพันธ์ (6) มีกิจกรรมส่งเสริมความรู้ และคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม (1) มีส่วนร่วมในการประชุมวางแผนเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กับหน่วยงานต่างๆ (2) มีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (3) มี การถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น (4) ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว (5) เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่น

ถิ่นแสวงหารายได้จากการท่องเที่ยว (6) เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ตัดสินใจ และกำหนดแนวทางนโยบาย

อิทธิมย์ พรหมจรรยา (2543 : 3) ได้ทำการวิจัย เรื่องการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของจังหวัดภูเก็ต พบว่า แนวทางในการส่งเสริมการให้ความรู้ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ต้องมีความชัดเจนในแนวความคิด คำจำกัดความ ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ เช่น สถาบันการศึกษา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการประเมินผลโดยใช้แบบจำลองชิปโมเดล (CIPP Model)

วิเชียร สงอักษร (2538 : 3-4) ได้ทำการศึกษา การประเมินโครงการสุขภาพอาหารชนบทของจังหวัดยะลา ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวได้ใช้แบบจำลองชิปปี (CIPP Model) พบว่าในการประเมินผลโครงการและใช้ค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและการทดสอบค่า t-test พบว่า ด้านสถานะแวดล้อมของโครงการ ปรากฏว่าวัตถุประสงค์ของโครงการสุขภาพอาหารมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาด้านสุขภาพในชนบทของจังหวัดยะลา ในสถานการณ์ปัจจุบัน ด้านปัจจัยนำเข้าเกี่ยวกับหลักสูตรการอบรม บุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การจัดการอบรมและสถานที่อบรม อยู่ในระดับดี ด้านกระบวนการ เกี่ยวกับการเตรียมชุมชน การอบรมแม่บ้านอาสาสมัครและการปรับปรุงครัวให้ถูกหลักสุขภาพอาหารส่วนใหญ่ดำเนินการตามที่กำหนดไว้และแม่บ้านอาสาสมัครให้ความร่วมมือด้วยดี ส่วนด้านผลผลิตของโครงการนั้นพบว่าแม่บ้านอาสาสมัครมีความรู้ด้านสุขภาพอาหารในชนบทเพิ่มขึ้นอย่างนัยสำคัญทางสถิติ $P < 0.05$ ส่วนใหญ่ได้ออกไปแนะนำและเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพอาหารแก่ประชาชนในหมู่บ้านของตนเอง ร้อยละ 94.8 มีการจัดตั้งกองทุนสุขภาพอาหารครบทุกหมู่บ้าน และร้อยละ 75.5 มีความเห็นต่อโครงการสุขภาพอาหารชนบท อยู่ในระดับปานกลาง

สุวัฒน์ แก้วศรีสุข (2545 : 3-4) ได้ทำการวิจัย เรื่องการประเมินผลการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฮาลา-บาลา โดยใช้แบบจำลองชิปโมเดล (CIPP Model) พบว่า ด้านสภาพแวดล้อมนั้นพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฮาลา-บาลา เป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ การเดินทางพบว่าเส้นทางทั้งสองข้างมีความสวยงาม ด้านความปลอดภัยเมื่อทำกิจกรรมในพื้นที่มีระดับการประเมินสูงที่สุด

ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า บุคลากรมีความเป็นมิตรต่อนักท่องเที่ยวมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ส่วนทางด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการประเมินอยู่ในระดับปานกลาง

โดยพบว่ามีบ้านพักเพียงพอ มีระดับการประเมินสูงที่สุด ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยภาพรวมอยู่ในระดับที่มากและกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่อนุรักษ์ธรรมชาติให้ค่าเฉลี่ยสูงสุด

ด้านการประเมินกระบวนการ พบว่า ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยรวมนี้นักท่องเที่ยวมีการประเมินในระดับที่มาก ส่วนทางด้านขั้นตอนในการทำกิจกรรมและการประเมินผลกิจกรรมโดยภาพรวมอยู่ในระดับที่มาก เจ้าหน้าที่ที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักท่องเที่ยว

ด้านการประเมินผล พบว่า นักท่องเที่ยวมีการประเมินผลผลิตโดยภาพรวมอยู่ในระดับที่มาก โดยพบว่าด้านการได้รับความรู้ และทัศนคติของนักท่องเที่ยว พบว่านักท่องเที่ยวมีการประเมินอยู่ในระดับที่มาก ส่วนทางด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับที่มาก พบว่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฮาลา-บาลา ได้สนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้ทางผู้วิจัยได้ทราบตัวแปรต่างๆ ที่จะนำมาใช้ในการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม และจะใช้รูปแบบการประเมินผลแบบชิปโมเดล (CIPP Model) ในการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าว